

Naš najlepši ljudski arhitektonski spomenik je kozolec, pa za čudo: brez ornamenta je. Kako krasen je v svoji goli konstrukciji in raskavi sivi obleki iz lesa, kako prepeva razgibana natura med njegovimi vodoravnimi latami!

Tu bi trebalo zastaviti delo in začeti z deskripcijo. Tako delo bi moral vršiti arhitekt s konstruktivnim znanjem in umetniškim čutom. Neizmerno je bogastvo naše ljudske arhitekture in pohišstva. S premišljenim delom, s točnimi florisi, prerezi in pogledi, z detajli posameznih zanimivih konstrukcij, vse v pravilnih proporcijjskih odnosih, bi se odkrivalo pravo lice naše ljudske umetnosti; taka solidna podlaga more s pridom bogatiti sodobno ustvarjajočo arhitekturo. Kakor je potrebno strokovno zbirateljsko delo naše cerkvene in profane (grajske in meščanske) arhitekture in se odpira na vse strani neizmerno področje delovanja, tako je še bolj potrebno odkrivanje prvin naše ljudske umetnosti.

Vse to naše delo, ki je bilo sicer spočeto v veliki vnemi in idealizmu, je imelo prekratko pripravo: zapadlo je v šabloniziranje in je iztrgalo iz predmetov arhitekture in pohišstva le tisto slikovito plast, ki živi na površini, na duha, ki živi v obdelavi materiala in v proporcijah pa je pozabilo. In vse kaže, da nam je ravno za srčki in nageljčki iskati pravega slovenskega občutja. Kako zelo bi bil vsakemu našemu večjemu podeželskemu mestu potreben arhitekt, ki bi poleg sodobnih problemov sestavljal in urejal pod vodstvom konservatorjata ljudski zaklad. S kakšno naglico se umikajo spričo vedno občutnejše nivelizacije nepotvorjene ljudske tvorbe, kako bledé spomini na prefinjeno arhitekturo dolenskih gradov, redkih prič renesanse pri nas!

Da bi se pa uresničila težnja po tako zvana domačijski umetnosti pri nas, je zelo dvomljivo. Čas drvi neizprosno v določeno smer in umetnost, ki ne gre ž njim, ni živa umetnost. Prvo besedo pa ima kvaliteta. Na Gorenjskem rastejo hiše z „ganki“, strmimi strehami, „frčadami“, in delnimi čopi, pa s srčki in nageljni — in vendar, kako tuje so naturi; na Prekmurskem, v Bogojini, pa je umetnik postavil cerkev po svoji podobi in se pri tem ni silil zavijati s kmetom po kmečko, in vendar kakšna razlika! Prvi je postavil tja šablonsko delo ateljeja vkljub vsem po svoje ginljivim atributom, drugi je občutil naturo in ji dal poudarka, da je postala na nov način lepa.

Marjan Mušič.

Literatura:

Matija Murko: Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami, Etnolog 1929.

Helmuth Th. Bossert: Volkskunst in Europa, 1935.

Dr. Stanko Vurnik: Slovenska peča, Etnolog, 1928.

Polemika

Pripombe k mislim o fašizmu

Bogo Grafenauer je v Dejanju (L. II., št. 3) zapisal nekaj „Misli o fašizmu“, kjer odklanja presojanje fašizma s stališča različnih racionalistično postavljenih sistemov, ki vodi do zgrešenega presojanja zgolj ideoloških vrednot. Kot nasprotje racionalističnemu gledanju postavlja avtor zgodovinsko gledanje, ki je v obravnavani temi toliko nujnejše zaradi spoznanja, da je vstalo fašistično dejstvo pred fašistično ideologijo, da je torej fašizem najprej razvil politično in socialno orga-

nizacijo in je temu stvarnemu stanju poiskal doktrino. Avtor loči, še več, skuša nam sugerirati nasprotje med presojanjem pojavov po njihovi ideološki strani in po njihovi stvarni podobi, kakor da ideologija ne bi bila tisti del stvarne podobe, ki skuša pojav obseči v celoti. Presojati ideologijo se torej pravi konfrontirati jo z zgodovinskim dogajanjem in so notranja nasprotja ideologije dokaz, da se je zgodovinsko doživetje izkazalo za močnejše od te teorije in jo je demantiralo.

V nadaljnjem odklanja Grafenauer tako trditev fašističnih voditeljev, da je fašizem reakcija na liberalizem, kakor tezo marksistov, ki vidijo v fašizmu zgolj reakcijo kapitalizma. Avtor sodi, da je fašizem „v bistvu... samo podaljšanje liberalnih osnov življenja“ in da je izpremenil samo metode, ki so v mnogočem „podobne metodam, ki jih uporablja tudi socializem“.

Grafenauer ne poskuša, da bi v idejnih osnovah našel skupnost fašizma in liberalizma. Tak poizkus niti ne bi rodil uspeha. Svojo politično obliko, ki daje svobodi, kot vodilni ideji liberalizma, meje in konkretno vsebino, ki je torej po svojem političnem značaju časovno vezana, si je zgradil liberalizem v času, ko je ta oblika idealu liberalizma najbolj odgovarjala. Politični liberalizem, torej enkratna oblika liberalizma kot „religije svobode“, je (v nasprotju z današnjim fašizmom) odklanjal poseganje države v življenje ljudi, omejil je funkcijo države na politično nalogo, da varuje svobodo in imetje ljudi. Ne moremo presojati vzporednosti pretekle oblike liberalizma in današnjega fašizma; nasprotje današnji obliki nesvobode je lahko samo oblika svobode, kakor jo zahteva sodobnost.

Očitek bistvene enakosti liberalizma in fašizma, opravičuje Grafenauer s predfašistično mentaliteto ljudstva, ki naj bi bila plod liberalističnih tez, zlasti svobode mišljenja. Svoboda mišljenja naj bi uveljavila enakovrednost in enako resničnost vseh misli, odvzela s tem idejam vodilno vlogo in na njihovo mesto postavila metodo. Rešitev naj bi bila torej avtoriteta razodete resnice.

Ta miselna konstrukcija je v dokajšnji meri lastna skupini iz katoliškega kroga, ki ji pripada Grafenauer (primerjaj n. pr. članek J. Ellula „Fascisme, fils du libéralisme, Esprit št. 53, 1. febr. 1937), bi pa s to temo, kolikor se dotika sfere osnovnega nasprotja dveh svetovnih nazorov, prekoračili okvir, v katerem se giblje naša polemika. Toda, če bi bila gornja trditev pravilna, če bi liberalizem res vodil v fašizem, potem bi moral nastopiti fašizem predvsem tam, kjer je liberalizem prodril najgloblje med ljudstvo. Je bila to Nemčija ali Italija?

Ker pojmuje Grafenauer s fašizmom tako italijanski fašizem kot nemški nacionalni socializem in podobne pokrete drugod, nam to dovoljuje, da si poiščemo odgovor na izrazitejšem nemškem primeru. Veljavnost istih ugotovitev za italijanski primer nam dokazuje vzporednost razvoja v obeh državah. (Majhno moč liberalizma v italijanskem življenju je očrtal Borgese v knjigi „Der Marsch des Fascismus“, Amsterdam 1938, glej Sodobnost, L. VI., št. 9—10.)

Liberalistični sistem, kakršen je vladal v industrijsko razvitih državah, zlasti v Franciji in v Angliji, bi s svojim načelom svobodne trgovine Nemčiji zaviral razvoj, ker bi nemško industrijo, ki je bila v začetku XIX. stoletja šele v povojih, udušila razvitejša francoska in angleška. Industrijski razvoj je Nemčiji omogočala samo podpora države, meščanstvo pa je bilo preslabo, da bi si priborilo oblast. Nobena celotna ideologija ni zato obvladovala prebujajočega se nemškega meščana. Borbe za napredek in za narodno zedinjenje Nemci niso znali združiti z borbo za svobodo, kar vodi Croceja do sodbe, da se je hotenje po svobodi v Nemčiji izražalo bolj nihilistično kakor liberalno. V ekonomiji so dobili prevladujočo moč teoretiki „zaprte države“; na drugi strani je v dobi, ko so nemški

filozofi izvršili duhovno revolucijo, nemško življenje razdvajala politična in moralna romantika s svojim uporom proti razumu in z mislijo samovolje umetnika, ki se je kmalu umaknila v avtoriteto cerkve in v službo reakcionarnim vladam. Romantična šola je podpirala težnje nemštva, ki se je pripravljalo za spopad s Francijo in je potrebovalo idejo, ki bo v bistvu nasprotovala napredni Franciji.

Gospodarsko in politično moč je dala Nemčiji vlada Bismarcka. Podpora države je omogočala razvoj industrije, država je s socialnimi zakoni urejala delavsko vprašanje in vojaška sila je združila Nemčijo. Ta doba je še okrepila avtoritarni duh v Nemcih, potsdamska sila se je izkazala za močnejšo od weimarskega duha. Nemško življenje so obvladali pangermanisti. Z vso upravičenostjo je januarja 1912 pisala berlinska „Post“: „Kateri možje se dvigajo najvišje v zgodovini naroda, za koga bije nemško srce z najbolj vročo ljubeznijo? Za Goetheja, Schillerja, Wagnerja, Marxa? O ne, temveč za Barbarosso, velikega Friderika, Blüchnerja, Moltkeja, Bismarcka, za trde ljudi krvi! K njim, ki so žrtvovali tisoče življenj, se dviga iz duše naroda najnežnejše čustvo, resnično obuzujoča hvaležnost.“ (Cit. po: F. W. Foerster: Europa und die deutsche Frage, Luzern 1937.)

Velika vojna je sicer povzročila ustanovitev weimarske republike, toda miselnosti, ki bi jo opravičevala, ni bilo. Nove osnove niso prišle z mislijo svobode, ki je zahtevala takrat že drugih oblik. Sistem, na katerem je nova republika sloanela, so vzdrževale stranke, ki so ga po programu znikavale. V političnih bojih se je v Nemčiji le desnica lahko naslanjala na tradicijo, ki je živela in ki je ustvarila zunanjo veličino Nemčije. Ta tradicija pa je bila daleč od liberalnih idealov, ki v Nemčiji niso nikdar zaživel. Miselnega prevrata fašizmu ni bilo treba, nadaljevati je morala le strast, ki ji je bil simbol potsdamski grenadir.

Bolj upravičeno se zdi mnenje o enakih metodah fašizma in socializma. Vendar so to le metode, ki se ne dotikajo osnovnih vprašanj obeh nazorov. Socializem hoče odstraniti nasprotja naše dobe, spremeniti hoče sistem, medtem ko smatra fašizem, da je današnji sistem utemeljen v naravi in hoče izpremeniti samo miselnost. Parole, ki jih fašizem proglašja za svoj socializem, so prevzete iz solidarizma. Tudi je načelni antiindividualizem fašizma daleč od socialističnega kolektivizma. Prvi hoče pokorno, nagonsko usmerjeno maso, drugi zavestno in programsko določeno organizirano skupnost ljudi. Enakost lahko zasledimo le v čisto tehničnih pogledih (n. pr. sistem ene stranke itd.). Medtem pa, ko poudarjajo ideologiji fašizma, da je ta pot utemeljena v mišljenju rase, gleda socializem v diktatorskih oblikah nujno zlo prehodne dobe. In vprašanja so čisto tehnična, so vprašanja organizacije ljudstva v bojnem stanju. Cilj boja obeh nazorov je popolnoma različen, sta pa na isti fronti, drug proti drugemu; od tod sličnost in vendar popolno nasprotje.

Lev Modic.

Kronika

„Ploskanje prepovedano!“

Geslo Cankarjevih „Hlapcev“:

„Namen umetnikov je bil od nekdaj, je, ter ostane, da naturi tako rekoč ogledalo drži: kaže čednosti njé prave črte, sramoti njé pravo obličje, stoletju in telesu časa odtis njegove prave podobe.“ Hamlet.

Kakor vsak človek, tako je tudi umetnik zrasel iz svoje srede in svojega časa; živi v svojem okolju in dela zanj; nanj je privezan z vsemi vidnimi in nevidnimi vezmi, kakor je to pač določeno po vseh naravnih zakonih. Njegovo delo